

В.П. Кучерявий

ІСТОРИЯ ЛАНДШАФТНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Підручник

«Новий Світ – 2000»

ЛЬВІВ – 2021

УДК 635.9(061)

*Затверджено радою ННІ Лісового і садово-паркового господарства
Національного лістехнічного університету України*

Рецензенти:

Жирнов А.Д. – професор, к.с.-г.наук, зав. кафедри ландшафтного мистецтва та міського середовища Національної академії керівних кадрів Міністерства культури України

Габрель М.М. – доктор урбаністики, зав. кафедри ландшафтного проектування Національного університету “Львівська політехніка”.

Кучерявий В.П.

Історія ландшафтної архітектури. Підручник. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2021. – 702 с.

ISBN 978-617-7519-13-2

У підручнику висвітлений історичний процес розвитку ландшафтної архітектури від стародавніх до новітніх часів. Розглядаються теоретичні аспекти стильової еволюції формування відкритих просторів та композиційної побудови об'єктів ландшафтної архітектури. Розкриваються сучасні тенденції гуманізації убранізованих ландшафтів, використання іноваційних технологій, прийомів проектування та матеріалів.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів, які ведуть підготовку фахівців з ландшафтної архітектури, дизайну та садово-паркового господарства.

ISBN 978-617-7519-13-2

© В.П. Кучерявий, 2021

© ФОП Піча С.В., «Новий Світ – 2000», 2021

Зміст

Передмова	7
I. Стародавній світ	23
Єгипет	23
Межиріччя (Месопотамія).....	37
Вавилон	40
Ассирія	45
Персія.....	47
Іудея	51
Греція.....	54
Рим	77
II. Середньовіччя.....	100
Західна Європа.....	100
Сади Ісламу	121
Індія	127
Китай	131
Японія	144
III. Відродження	156
Італія	157
Франція.....	184
Іспанія.....	191
Англія	193
Німеччина	195
Нідерланди	197
Австрія.....	198
Польща	199
IV. Бароко	201
Франція.....	235
Італія	249
Німеччина	257
Австрія.....	264
Бельгія	266
Англія	267
Іспанія.....	268
Швеція	271

Нідерланди	273
Польща	275
Угорщина	283
Росія	284
Україна	295
V. Пейзажне мистецтво Європи XVIII-XIX ст.....	308
Англія	311
Франція.....	327
Німеччина	333
Італія	341
Польща	342
Росія	352
Україна	370
VI. Від еkleктики до модерну	406
Еkleктика	406
Модернізм	413
Німеччина	414
Англія	416
Франція.....	422
Іспанія.....	426
Нідерланди	430
Бельгія	433
Фінляндія.....	433
Польща	434
Україна	436
Сполучені Штати Америки	438
VII. Ландшафтне мистецтво кінця XIX- XX ст.....	463
<i>Міські сади і парки</i>	<i>463</i>
Англія	472
Франція.....	479
Німеччина	483
Іспанія.....	485
Бельгія	485
Угорщина	486
Австрія.....	487
Польща	490
Чехія.....	491

Україна	492
Китай	508
<i>Сади і парки дидактичного призначення</i>	516
Ботанічні сади.....	516
Зоологічні сади	520
<i>Поліфункціональні та спеціалізовані парки</i>	521
Парки культури і відпочинку.....	521
Меморіальні парки.....	523
Етнографічні парки	530
Спортивні парки	535
Олімпійські парки	539
Дитячі парки	544
Парки атракціонів	546
Парки-виставки	549
Національні парки	553
Лісопарки	553
Гідропарки та лугопарки	555
Зоологічні парки.....	557
Курортні парки	560
VIII. Пошук нових ландшафтних рішень у садах і парках XX століття.....	563
Основні тенденції пошуку формотворення	563
Сад модерністського планування	563
Сад – модерністський архітектурний простір	566
Сад – архітектурний простір у рослинному аранжуванні	569
IX. Ландшафтна архітектура доби урбанізації	579
Урбанізація та шляхи дезурбанізації.....	579
Пошук оптимальної моделі міста	588
Постмодернізм.....	590
Відновлення історичних садів і парків	593
X. Сади кінця XX – початку XXI ст	597
XI. Сучасні тенденції в ландшафтній архітектурі.....	621
Доповнення штучного ландшафту природними елементами	622
Озеленення територій спеціального призначення	626
Використання традиційних і нових матеріалів	633
Повернення до традицій минулого.....	633

Розширення стильових напрямів	641
(супрематизм, авангардизм, інновація).....	641
Сади-виставки.....	643
Парки скульптур.....	659
ХІІ. Ландшафтна архітектура України: минуле, сучасне, майбутнє	667
Предметний показник.....	683
Індекс прізвищ	683
Індекс назв парків і садів	690
Індекс термінів	693
Список літератури.....	698

Передмова

Де шукати витоки ландшафтної архітектури? Думаю, було б помилковим брати до уваги 1858 р., коли Фредерік Олмстед у анкеті, поданій на конкурсний проект Центрального парку в Нью-Йорку, у графі «спеціальність» написав «ландшафтний архітектор». І це при тому, що у своєму проекті все, як кажуть, до «останньої нитки», він взяв із садово-паркового мистецтва, більше того, внісши в проект елементи еkleктики. Але якраз він і попав у струмінь часу: Америка другої половини ХІХ ст., що розвивалася стрімкими темпами, вимагала нових рішень до планування житлової і промислової забудови, транспортних сполучень, а також рекреаційного засвоєння перших національних парків. Це був період грандіозних втручань в природу ландшафтів, які вимагали нової організації, нового порядку. До речі, Старий світ в особі Європи ще знаходився в стані спокійного розміреного життя, хоча й там суспільні сили вимагали нових підходів до використання природних ландшафтів.

У США в кінці ХІХ ст. появилася Спілка ландшафтних архітекторів. На початку ХХ ст. виникла гостра потреба у фахівцях в галузі садово-паркового мистецтва, що викликало необхідність відкриття в країні першого в світі факультету ландшафтної архітектури. Згодом такі факультети з'явилися у багатьох країнах світу.

У 1948 р. у Кембриджі створюється Міжнародна федерація ландшафтних архітекторів (IFLA), що сприяло включенню Міжнародною організацією праці (МОП) у 1960 р. спеціальності «ландшафтна архітектура» у Міжнародний реєстр професій.

Для того, щоб ясно уявити собі шляхи розвитку ландшафтної архітектури, варто визначити суть самого терміну, зрозуміти, чим займаються ландшафтні архітектори і яке місце цієї професії у великому світі архітектури.

У сучасному розумінні архітектура – це діяльність з організації просторового середовища життя людського суспільства в цілому і кожного з його членів зокрема. Майже дві тисячі років тому римський теоретик архітектури Марк Вітрувій Полліон визначив, що невід'ємними якостями архітектури є **користь, міцність і краса**. Це визначення залишається актуальним і нині. Говорячи сучасною мовою, архітектурна діяльність, або формування просторового середовища, ведеться функціонально, технічно і естетично, а архітектура об'єднує в собі компоненти 3-х найважливіших видів людської діяльності – **науки, техніки і мистецтва**.

Особливе місце в цій тріаді займає мистецтво. Саме естетичні якості об'єкту визначають його місце в системі загальнолюдських цінностей, характеризують гуманістичні ідеали його творців, виділяючи з числа утилітарно-функціональних або технічних споруд. З іншого боку, слід пам'ятати, що

виключно естетична організація середовища, без залучення технічних засобів і без функції, хоча б елементарної, просто неможлива.

Штучне середовище, яке формує архітектор, може бути якісно різним. Передусім, це середовище штучно створених просторів, більш чи менш ізольованих від навколишнього світу. Таке середовище представлене різними будівлями і спорудами. В основному вони розміщені на поверхні землі, проте в їх числі можуть бути також підземні, підводні та інші найрізноманітніші об'єкти. Усі ці будівлі і споруди, що мають замкнуті усередині стін і обгороджені простори, а також групи, складені з них, належать до архітектури.

Іншим різновидом штучного середовища є відкриті простори, не замкнені усередині конструкцій, що їх захищають. До них відносяться вулиці, площі і внутрішньо-квартальні простори, сади, сквери, бульвари і набережні, спеціалізовані парки, національні парки і історичні ландшафти. Діапазон відкритих просторів дуже великий, список їх різновидів можна було б продовжувати нескінченно. Формуванням середовища таких просторів і займається ландшафтна архітектура.

Архітектура і ландшафтна архітектура нерозривно пов'язані, будучи лише різними формами організації простору. Розвиток їх йшов єдиним потоком упродовж історії розвитку людського суспільства. Як і архітектура, ландшафтна архітектура завжди служила потребам суспільно-економічних формацій і використовувала науково-технічні досягнення свого часу.

Яскравою специфікою ландшафтною архітектури загалом і її найважливішої гілки – садово-паркового мистецтва, зокрема, було і залишається переважне використання особливих, природних "будівельних матеріалів" – рослин, води, каміння, землі, навіть особливостей топографії місця. Саме ці матеріали є основними в роботі при створенні середовища відкритих просторів.

Звичайні будівельні матеріали відіграють тут важливу, проте допоміжну роль. Ландшафтний архітектор працює з живою природою, з природним середовищем. У одних випадках він вирішує проблему використання цього середовища для потреб людини з мінімальним втручанням в неї. На іншому полюсі знаходиться створення "штучної природи", тобто формування цілком нового середовища відкритих просторів. Обидві тенденції в різних поєднаннях простежуються впродовж історії розвитку ландшафтною архітектури.

Особливістю ландшафтною архітектури, порівняно із загальноприйнятою архітектурною практикою, є домінуюча роль естетично - гуманістичної основи. Функціональні і технічні сторони формування середовища, при усій їх важливості, займають в ландшафтній архітектурі підлегле місце. Ця якість зумовила поширене розуміння ландшафтною архітектури як різновиду мистецтва, а саме, садово-паркового мистецтва. Академік Д. С. Лихачов у своїй

натхненній праці «Поэзия садов» підходить *"до садових стилів, як до проявів художньої свідомості тієї чи іншої епохи, тієї чи іншої країни"*. Насправді, творчість архітекторів, що створювали сади, завжди мала особливо поетичний характер і була тісно пов'язана з естетичними уявленнями і художніми стилями епох.

Водночас було б невірно обмежувати сферу ландшафтної архітектури садово-парковим мистецтвом, як це нерідко роблять навіть фахівці, особливо коли стосується минулого. Найважливіша область діяльності ландшафтного архітектора – організація міських відкритих просторів та відновлення девастованих територій. Донедавна ця робота вважалася немов додатковою проблемою архітектурної творчості, що впливало з необхідності створення мікросередовища для будівель і споруд. Її називали (і називають) благоустроєм, проектуванням малих форм, нею нерідко займаються люди, що не мають необхідної фахової підготовки. Варто наголосити, що у минулому створенням міських відкритих просторів займалися видатні архітектори і містобудівники. Творами ландшафтної архітектури були агори, форуми і пішохідні вулиці античності, площі з монументами і фонтанами епохи Відродження, бароко і класицизму. На межі архітектури і ландшафтної архітектури є багато споруд, таких як грецькі театри, римські акведуки, оборонні мури Середньовіччя, сучасні дорожні споруди. До видатних творів ландшафтної архітектури минулого належать, наприклад, площа Капітолію в Римі з її сходами, бруківкою, скульптурою, створеною геніальним Мікеланджело.

За останнє століття сфера діяльності ландшафтної архітектури значно розширилася. Вона охоплює усе більші простори і стала неминуче стикатись з третьою найважливішою областю архітектурної творчості – **плануванням, або районним плануванням**. Відмінною рисою планування є організація просторового середовища великих територій, в яких вертикальний вимір виявляється мізерним відносно масштабу плану. У багатьох розвинених країнах планування виділене в самостійну галузь архітектури. Сформувались три самостійні архітектурні професії – **архітектор, ландшафтний архітектор і планувальник**, які зафіксовані МОП. Важко провести жорсткі межі між ними. Проте, своєрідність усіх трьох очевидна. Вона полягає у відмінності характеру того просторового середовища, з яким кожна з них має справу.

Спеціалізація надає тільки одну зі сторін сучасних тенденцій розвитку архітектури. На іншому полюсі все виразніше проявляється необхідність розширення кругозору архітектора, включення до знань різних проблем, на перший погляд далеких від нього. Діяльність сучасного ландшафтного архітектора стає неефективною без знання основ економічної географії, районного планування, екології, рослинництва і ряду інших фундаментальних

розділів знань. Природно, що при цьому вимоги до високого професіоналізму залишаються в центрі уваги. І цей професіоналізм включає добре знання історичного досвіду.

Історія ландшафтної архітектури досліджена недостатньо. Розглядають, переважно, історію садово-паркового мистецтва, залишаючи осторонь інші області. При цьому, зазвичай, садово-паркове мистецтво оцінюється на основі його регіональної належності. Конкретні умови розвитку соціально-економічних стосунків і художнього розвитку суспільства відходять на другий план. Історична послідовність, спадкоємність і взаємозв'язок факторів не мають необхідного висвітлення, а тому і паркове мистецтво представляється як набір ізольованих один від одного і від навколишнього світу явищ.

Насправді ландшафтна архітектура розвивалася в одному потоці з усіма видами матеріальної і художньої культури. Кожному історичному етапу була властива своя ідеологія, своє розуміння і призначення архітектури і мистецтва. Ландшафтна архітектура мала свою специфіку в умовах кожної з формацій: в стародавній і рабовласницький періоди, за часів феодалізму, що тривала на Сході аж до ХХ ст., в епоху становлення і розвитку капіталізму і, нарешті, у наш час, в епоху НТР.

Оскільки місто з початку зародження і до наших днів (чи не найбільша турбота ландшафтного архітектора) займає певний ландшафтний простір, слід з'ясувати історичну еволюцію архітектурних і містобудівельних рішень щодо його планувальної структури. Із літературних джерел, що висвітлюють суть цього питання, відомо, що у своєму зачатку міста мали круглу чи округлу форми. Часто поясненням цьому береться з основи міста – його житла, округлість якого з економічної точки зору є вигіднішою від прямокутної, бо периметр стін окремого будинку при заданій максимальній площі і об'ємі вимагатиме мінімальну кількість будівельного матеріалу. Це ж стосується і огорожуючого місто периметру – його охоронної стіни.

Послідуючий перехід на прямокутну систему координат пояснюють більшою закономірністю розбивки плану в натурі транспортними зручностями, конструктивною чіткістю при будівництві окремих споруд.

Такими були схеми натурального розвитку міського поселення періоду від IV тисячоліття до II ст. до н.е.

Як зазначає М.Г. Бархін (1986), був і інший шлях – шлях будівництва міста згідно наперед розробленого чіткого плану. Такими були міста Єгипту (наприклад, Кахун, Тель-Амарна, II тисячоліття до н.е.), Дворіччя (Дур-Шаррукін, VIII ст. до н.е.), стародавні міста Китаю III-II ст. до н.е. («Внутрішнє місто» Пекіна), міста Середньої Азії (Джимбас-Кала в Хорезмі), і, безумовно,

міста Греції, побудовані на основі регулярного плану, пов'язані з іменем Гіпподама.

Аналізуючи досвід містобудування і зосвоєння ландшафтів на межі ХХ і ХХІ ст. можна, як вже згадувалося, виділити три варіанти середовища існування, три основні типи їхнього розташування : на поверхні землі, на воді і під землею.

Перший тип – просторові утворення, головним чином сельбищні, які «притиснуті» до поверхні землі (рис. 1.1). Сюди слід віднести і ті, що «висять» над землею, мають жорстку просторову структуру: решітку, або систему кріплення, які появляються в ландшафтах багатьох країн Європи і США. До цього типу часто відносять і ті, що переміщаються поверхнею Землі (об'єкти трейлерного типу). В проектах є й міста, які відірвалися від Землі і ширяють над нею налюбій висоті (міста на вантах).

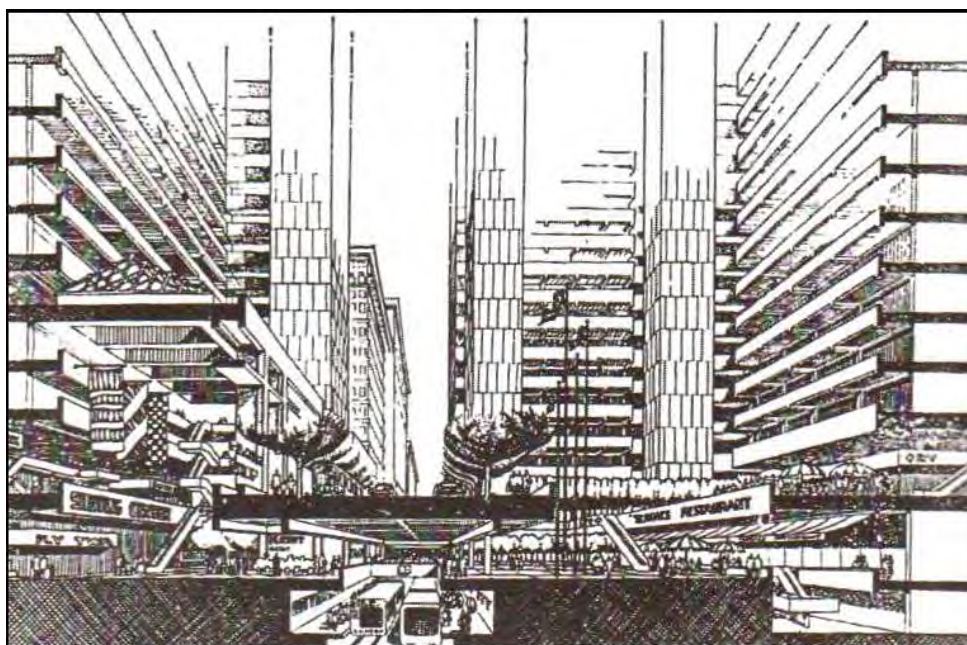
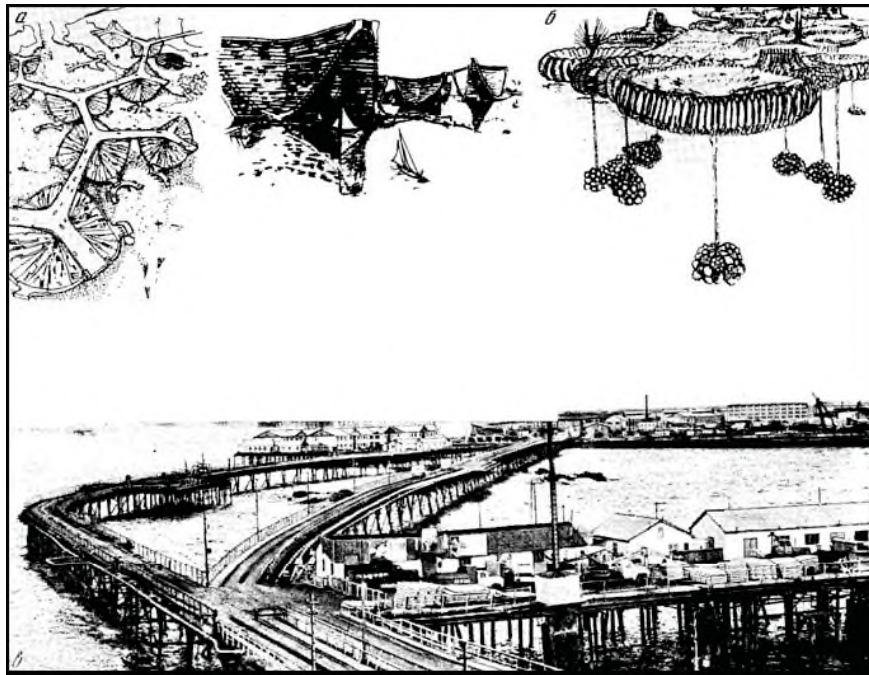

Рис.1.1. США, Сіетл. Багатоповерхова магістраль і забудова проспекту

Другий тип: міста, які зв'язали своє життя із водним середовищем (рис. 1.2). Їх можна поділити на три групи: такі, що опираються на сваї і є продовженням суші або мають вигляд стаціонарних островів; «плаваючі», не зв'язані із сушею, ні з дном водойми; міста «підводні». Останній тип, запропонований Ж. і Е. Ружером та Ж.І. Кусто (автори назвали його «еолом» призначений для наукових досліджень. Таке місто опускається на морське дно і з'єднується як з поверхнею води (або ж прямо із землею), так і з морем (рис. 1.3)

*Рис. 1.2 Сучасні проекти міст на воді: а – “Місто на лагуні”, 1960 р., арх. Н. Курокава;
 б – “Плаваючі платформи на плаваючих островах”, 1960 р., арх. В. Катаволос;
 в – місто нафтовидобувників в Баку (Айзебарджан) на шельфі Каспійського моря*

Рис. 1.3. “Підводне місто”, Ж і Е. Ружера, Ж.І. Кусто

Що ж стосується підземного міста, яке має або ж не має надземних структурних частин, то такі міста в скелях існували ще в стародавні часи (Туреччина, Печерне місто на 30 тис. мешканців). Інша справа, чи є актуальними подібні проекти.

Спадщина ландшафтної архітектури воістину невичерпна. Кожна епоха, кожна країна залишила і продовжує множити число творів ландшафтної архітектури, що втілюють безперервний і живий зв'язок людини з довкіллям. Вірніше сказати, відкритим середовищем, оскільки в умовах великих міст ландшафтний архітектор найчастіше має справу зі штучно створеними просторами вулиць, площ, садів, водойм. І цей зв'язок носить особливий, своєрідний характер. Він полягає в безперервній мінливості творів ландшафтної

архітектури. Кожну хвилину змінюється вигляд відкритого середовища. З'являються, йдуть, рухаються люди, тварини, машини. Протягом дня змінюється освітлення, погода. Сезони змінюють вигляд рослин і водойм. З роками змінюється просторове сприйняття зростаючих дерев, кущів, квітів. Мінливість вносить певну театральність до освоєного людиною ландшафту. І ця мінливість у часі і просторі надає міському середовищу особливої чарівності, особливо якщо ефект сприйняття в часі заздалегідь передбачається автором композиції.

Ландшафтна архітектура – величезна, неосяжна галузь художньої і загальнокультурної спадщини людства. Природно, що невеликий курс лекцій не може претендувати на повний виклад її історії. Він, швидше, має бути первинним путівником у складному світі архітектури відкритих просторів.

Садово-паркове мистецтво пройшло тривалий шлях розвитку від утилітарних садів Стародавнього Єгипту до громадських парків сьогодення. Багато шедеврів цього своєрідного мистецтва назавжди втрачено, бо парки без догляду стають недовговічними. На щастя, ми маємо їх численні зображення та описи. Давні сади і парки вражають уяву багатством форм та засобів і мають величезний вплив на творчість сучасних паркобудівників.

Садово-паркове мистецтво завжди вирізнялось творчим розмаїттям у вирішенні своїх завдань. Характер цього виду творчості залежав від історичних умов, ландшафту, рівня культури, самобутніх народних традицій. Воно розвивалось за двома основними напрямками – геометричним і живописним.

Композиції, базовані на принципі симетрії, називаються *геометричними*. Ті ж, що мають в основі принцип наслідування природи, іноді попередньо створювані живописцем на полотні, прийнято вважати *живописними*.

Зародженню та розквіту певного напрямку паркової композиції в даній країні сприяли різноманітні умови: особливості клімату і рельєфу, суспільного ладу, ступінь могутності держави.

У ландшафтній архітектурі, з урахуванням згаданої планувальної організації, зазвичай виділяють два головні стильові напрями: пейзажний і регулярний. Перший створюють за принципом наслідування природним ландшафтам, другий – протиставляють їм.

Без сумніву, навчаючись в університеті, Ф. Олмстед був добрим учнем: створений ним Центральний парк в Нью-Йорку – це по суті енциклопедія садово-паркового мистецтва. Він добре розумівся в особливостях ландшафту, його геології і ґрунтових умовах, володів знаннями гідротехніки, а головне – рослинності. Без сумніву, йому був добре відомий історико-стильовий генезис ландшафтного мистецтва.

У зв'язку з цим, у « Передмові» подаємо короткий екскурс в історію садово-паркового мистецтва – рідної матері ландшафтної архітектури, при цьому не забуваючи, що її вчителькою є архітектура з властивою геометрією практичних рішень (Ожегова, 2015; Сапелин, 2010).

Регулярний сад – це сад прямих ліній, клумб правильної форми і стрижених дерев. В основу його вкладене геометричне, формальне планування. Рослини, доріжки, водойми та інші елементи розташовані симетрично щодо основної вісі (осей може бути кілька). Дерев та кущі постійно формують і підстригають, а перед будинком-палацом створюють партерний газон. Овочеві культури, пряні і лікарські рослини оформлюють невеликими геометрично правильними грядками (квадратними, прямокутними, круглими), що утворюють своєрідну мозаїку. Підкреслені суворість і рукотворність протиставляють хаосу природних ландшафтів. Стиль був визначальним при створенні французьких, середземноморських і близькосхідних (наприклад, мусульманських) садів. У регулярному типі садово-паркового ландшафту з рослинного матеріалу створюють партери, квітники, бордюри, алеї та ряди, живоплоти, боскети, міксбордери, різні фігурні елементи топіарного мистецтва.

Пейзажний принцип організації саду, який зародився ще в Стародавньому Китаї, в Європі ж найбільшою популярністю користувався у XVIII-XIX ст. в Англії, Німеччині, Франції, Росії та інших країнах, за епохи класицизму і романтизму. Пейзажний принцип характерний також для японського саду, саду модерну і «кантрі». Вирізняється мальовничим, довольним плануванням. Архітектор насолоджується красою природних кривих, прагне відтворити побачені в природі форми і зробити їх більш яскравими і виразними. У пейзажному саду відсутня геометричність, мальовничі групи дерев вільно розташовані на газонах і галявинах, звивиста доріжка нагадує стежку в лісі. Водойми максимально наближені до природних: маленький став, водограй або струмок, що біжить уздовж дерев і огинає альтанку. У місці його перетину з доріжкою влаштовується місток. У такому саду квітуча галявина наче не доглянута, хоча садівник щодня відвідує її зі своїми ножицями. Пейзажний сад може ввести в оману щодо своєї «культурності» запущеними куточками, закинутими ставками, заболоченими ділянками і «дикими» скелями. Хоча про присутність людини забути складно: ні-ні та й з'явиться за поворотом дерев'яна лава, місток або альтанка.

Такий поділ на стилі дуже умовний – навіть «пейзажні» англійські парки часто включали партерний квітник перед будинком з регулярним плануванням.

Якщо ж розглядати семантику саду, тобто його змістове наповнення, більш розумним здається поділ на європейський і східний ландшафт. Європейські парки створювалися виключно для насолоди красою

«рукотворної» природи, для естетичного милування. На Сході (Японія, Корея, Китай і т. д.) у людей розвинене зовсім інше ставлення людини до природи, коріння якого можна знайти в східних релігіях. Не випадково з'явилася легенда про пілігрима, який перестав дзвонити у свій дзвіночок, щоб випадково не потривожити квіти сливи. Для жителя Сходу сад – та сама книга, яку Д.С. Лихачов назвав способом передачі філософської інформації про світ. Через сад людина пізнає глибину Всесвіту, глибину самої себе, тому краса ландшафту часто стоїть на другому місці після ідейного змісту.

Італійський сад. Гірська місцевість Апеннінського півострова сприяла створенню особливого італійського стилю парку. Він сформувався в Стародавньому Римі і поширився у XV ст., за епохи Відродження. Італійським називається терасований сад, організований ступенями на схилі пагорба. Кульмінація пейзажу – зведена на вершині пагорба вілла, яка возноситься над околицями і з якої відкривається вид на море чи долину. Терасований сад має відносно регулярне планування. Права і ліва частини саду зазвичай мають лише приблизну симетрію щодо вісі. Індивідуальний стиль італійського ландшафту створюють вічнозелені пірамідальні кипариси та оливкові дерева. Лави і кам'яні балюстради напівприховані багатою середземноморською рослинністю. Дикі гірські річки і потоки оформлюють як водоспади.

Французький сад. Французький величний «сад-свято» – це класичний приклад регулярного планування ландшафту (рис. 1.4). Такий принцип сформувався у XVII ст., в епоху абсолютистського правління монархії, і був покликаний відобразити ідею загального порядку: тут є головний елемент і ціла ієрархія підлеглих. Зазвичай головним елементом, основною віссю парку є центральна алея, що перетинає всю територію і закінчується скульптурою, фонтаном, водоймою чи лавою. Доріжки, розташовані перпендикулярно до центральної вісі, членують сад на невеликі геометричні ділянки. Алеї мають чіткі межі, їх краї зазвичай обрамляються низькорослими або середньорослими стриженими кущами – самшитом, кизильником, барбарисом, спіреєю, туєю західною. Перед будинком обов'язковий яскравий і помпезний квітниковий партер. Велич саду легше оцінити з верхньої оглядової точки, наприклад, з балкона чи лоджії.

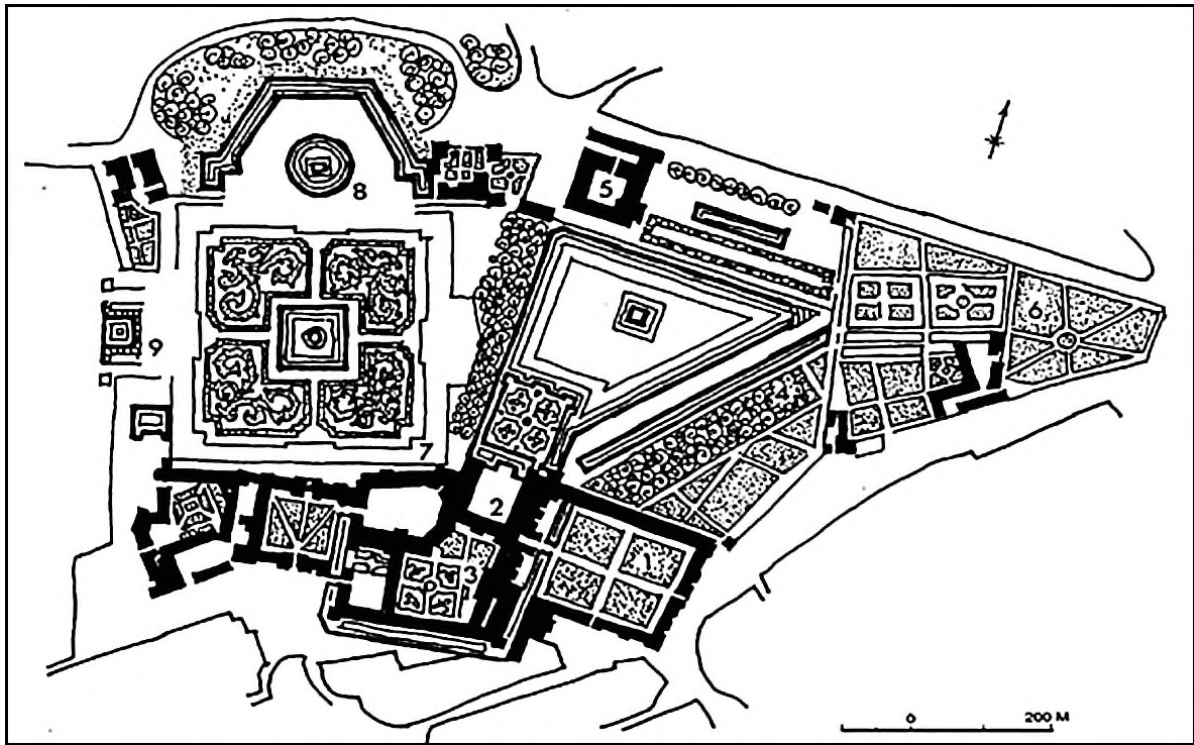

Рис. 1.4. Фонтенбло. Палац і сади в епоху Людовіка XIV

У французьких садах XVII-XVIII ст. було модним "пригощати" гостей різними диковинами: один з боскетів оздоблювали як вольєр з тваринами, в іншому будували оранжерею з незвичайними рослинами або розміщували клітки з екзотичними птахами. Створювали зелені лабіринти. Господар розважав гостей цікавою бесідою і заводив углиб такого лабіринту, а потім несподівано зникав, залишаючи гостей у подиві. Розквіт французького саду збігся з періодом поширення стилів бароко і рококо. Пишність і примхливість цих напрямків у мистецтві відзначились в неприродно химерній стрижці дерев, у вічнозелених орнаментах квітників, у витончених кам'яних рамах басейнів, експресивній скульптурі.

Англійський парк. Англійський парк навіває відчуття свободи і природності, невимушеності і нерегулярності (рис. 1.4). Але він оманливий у своїй простоті: насправді його композиція строго продумана, стиль витримано. Прогулянка повинна заспокоювати, умиряти – це найбільш романтичний парк. В англійському ландшафті немає приморського простору, він увесь заповнений рослинністю. Різноколірні декоративні дерева зазвичай переважають над хвойними, багато квітучих чагарників (бузок, жасмин, гортензія і вейгела), міксбордери (підбирають рослини з листям різних форм і відтінків – барбарис, свидина, бузина). Англійський квітник не міниться яскравими контрастами і не такий ефектний, як французький, – він ніжний і ненав'язливий. Перевага в ньому надається багатолітникам. У пейзажних парках архітектори вміло використовують дзеркальність води. І якщо в саду є

став, то при посадці дерев обов'язково враховується точка огляду з протилежного берега. Мости над струмками та річками мають форму арки, яка зі своїм відображенням створює гармонійну форму кола. Характерний елемент англійського парку – вівці. Вони не тільки добре "підстригають" газон, але й мають декоративну роль: рухомі білі плями на тлі статичної зелені додають композиції руху.

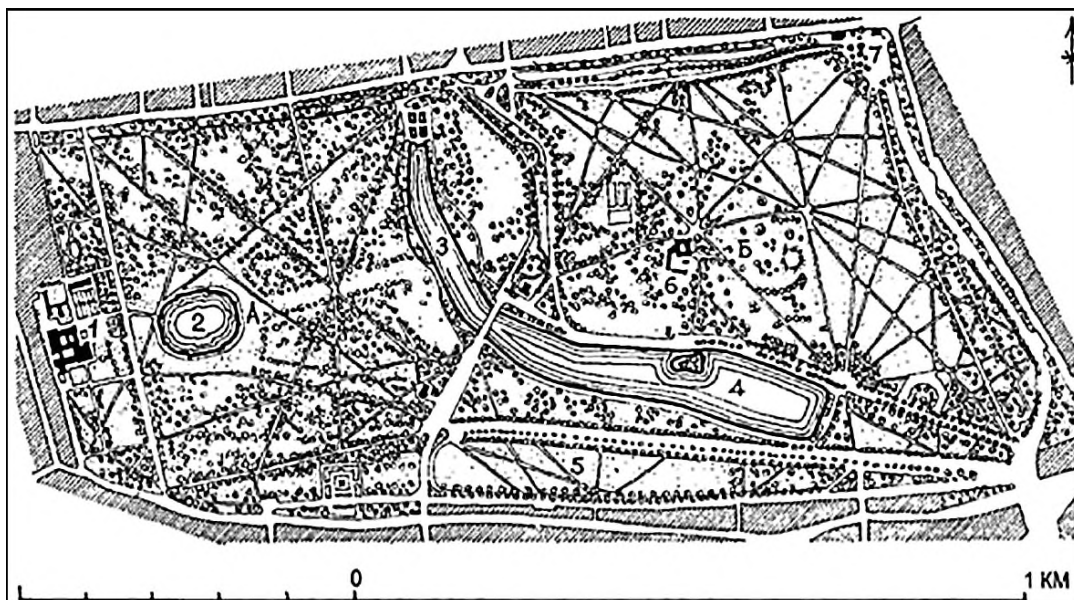

Рис. 1.5. Лондон. Гайдн-парк і Кенсінгтонські сади. Планування XIX ст.

Англійський парк завжди сповнений сюрпризів. Один з них – це "хо-хо": паркові огорожі у вигляді прихованих від очей широких траншей з огорожею на дні, які абсолютно несподівано перетинають ваш шлях і змушують змінити маршрут прогулянки.

Існує і такий напрям англійського стилю – присадибний парк, який створюють у закритому просторі зі ставком та кількома ярусами рослинності (високі дерева, декоративні чагарники, шпалери). Регулярність виражена тут яскравіше. На чавунних ліхтарях і хвртках майже завжди є родовий герб господарів.

Сад у стилі модерн. Основний планувальний засіб цього саду – принцип подібності. Композиція одного мотиву має безліч різних варіацій. Наприклад, за будинком розбивається ставок з лататтям і його ж малюнок використовується у вітражах вікон. Для архітектури модерну дуже характерне використання вітражів з рослинними мотивами. Пейзажне, на перший погляд, планування підпорядковане центричній композиції: за аналогією з центром світобудови – сонцем, у парку виділено будинок. Садиба і навколишній краєвид обов'язково спроектовані в єдиному стилі. Понад усім панує витончена лінія: вона визначає межу між світлом і тінню, водною поверхнею і берегом, вона спрямовує погляд і задає траєкторію руху парком.

Рослин в такому саду небагато, але їх розміщення ретельно продумане. Древа з красивими кронами розташовані солітерами або невеликими групами. З листяних кращими є породи з великим та оригінальним за кольором листям (наприклад, клен *Drummondii*, листова пластина якого має білу облямівку). Неодмінні атрибути стилю модерн – іриси, півонії та ліани (кірказон, капріфоль, клематис), в квітковому асортименті саду присутні примули, троянди, лілії і нарциси. Для архітектурних елементів – альтанок, лав, огорож і ліхтарів – характерне використання кованого металу. Модерн вирізняється вишуканою простотою та експресивністю форм. Для створення парку в цьому стилі потрібен бездоганний смак.

Голандський сад. Такого поняття в офіційній науці немає, але згадки про голандський сільський сад зустрічаються досить часто. Перше враження спостерігача зазвичай пов'язане з його інтимністю, затишном і великою кількістю квітів. Земля у Голандії дорога, через що ділянки невеликі, по кілька соток. Сад позаду будинку, – це група підстрижених дерев і чагарників плюс город на осонні. У невеликому "партері" перед парадними вікнами будинку – море тюльпанів, нарцисів, гіацинтів і крокусів, без яких Голандія просто немислима. Для "утвердження" сільського стилю сад прикрашають дерев'яні возики з квітами, старовинна чавунна водогінна колонка, іграшковий млин.

Мусульманський сад. У країнах арабського Сходу, в Ірані, Індії людина з давніх часів дбайливо ставилась до води як до найбільшої коштовності. Тому центром мусульманських садів часто ставали невеликі крапельні водоспади – повна протилежність буйних приморських каскадів. Не менш важливим символом саду є священне дерево життя: згідно з легендами, в Єгипті це сикомора, в Палестині – гранат, в Ірані – мигдаль.

Мусульманські сади легко впізнати за виразною геометричністю плану. Так звана структура "чар-баг" ("Чотири сади") формується з кількох квадратів. Великий ділиться на 4 менші, які можуть дробитись на ще менші. Це членування створюється не тільки доріжками і висадженими в ряд рослинами, але і за допомогою вузьких, неглибоких каналів з водою для зрошення саду.

Японський сад. Східним народам властива особлива повага до природи, її краси, розумності та одухотвореності. На думку японців, всі "рукотворні" ландшафти людина створює у співавторстві з природою: вона дає творцю саду свої "слова", він користується ними і висловлює новий, людський зміст. Композиція японських садів вирізняється стриманістю і лаконізмом, як і характер їх творців. Кожен його елемент - рослина, вода чи камінь, сповнені символічним змістом. Наприклад, сосна уособлює довголіття, бамбук, що гнеться, але не ламається навіть в бурю, – стійкість і благородство. У пошані довговічні камені і мохи – згідно до релігії синтоїзму, поширеній у Японії ще

до існування буддизму, вони є житлом для різних духів. Для японця сад – це зменшена модель світу, своєрідний мікрокосм, який, окрім зовнішнього змісту, наповнений дуже глибоким філософським. Сад призначений для спокійного споглядання, роздумів, медитації та створення безтурботного настрою.

Острівне розташування і гірський рельєф держави сприяли визначенню головних елементів національного садового мистецтва. Це камінь ("скелет" природи, символ світлої чоловічої основи Янь) і вода ("кров" природи, символ темної жіночої основи Інь). Вода очищає, наповнює струмки і ріки, спадає водограями чи замкнена у спеціальній ємкості – **цукубай**, що являє собою кам'яну чашу з видовбаною у верхній частині виїмкою, де скупчується вода.

Для японських садів характерні унікальні "сухі" водойми з гальки та піску. При влаштуванні "сухих" водоспадів підбирають кольорову гальку, яка в променях західного і вранішнього сонця виблискує як жива вода. При створенні "сухих" струмків та річок імітують кола на воді – з цією метою використовують інструмент, що нагадує граблі. До речі, пройти по річці з гальки для японця так само неможливо, як для європейця – ходити водною гладдю.

У японських садах відносно мало квітів, переважають вічнозелені дерева і чагарники (сосна чорна, вічнозелені дуби, азалії), що символізують вічність раю. При виборі рослин враховується час їх цвітіння і зміни забарвлення листя, щоб сад був гарний в кожному пору року.

Китайські сади. За визначенням творців найдавніших пейзажів китайських садів, вони схожі на картину, в якій гармонійно поєднуються квіти, дерева, каміння і вода. Якщо японський сад – це, перш за все, місце для роздумів і філософствування, то китайський призначений і для розваг. І, на противагу японському, в китайському людина занурюється в простір саду, відчуває його навколо себе і насолоджується ландшафтом "зсередини".

Китайський сад наповнений кольорами – містки, черепиця на дахах та альтанки пофарбовані у яскраві відтінки оранжевого, червоного або "імператорського" – жовтого. Ще один поширений колір – лазур. Доріжки викладені кольоровою галькою із зображеннями тварин – драконів, павичів, восьминогів, риб. У китайському ландшафті багато води, спокійної і тихої, – розмаїття фонтанів приморського водоспаду тут замінює плоска, рівна гладь озера. Основні видові точки часто розташовані на воді і передбачають подорож човном – від острова до острова, від одної затоки до іншої. Затоки і острови мають своє символічне значення, наприклад, острів черепахи асоціюється з давньою легендою про створення світу. Найбільш характерні для китайського саду рослини – айстри, хризантеми, гліцинії, верби, кипарисовики і яблуні. На півночі країни також поширені кедрі і берези.

Китайські архітектори захоплювались створенням пейзажів настрою, рукотворними лабіринтами з каменю. Вони піднімаються на кілька "поверхів" і зовсім не схожі на зелені, площинні лабіринти французів.

Сади у стилі "кантрі". Крім уже згаданого голландського стилю, можна назвати ще три "національних" сади "кантрі": слов'янський, скандинавський та американський.

Слов'янський "кантрі" припускає дерев'яну хатинку під соломою з побіленими вапном стінами і невисокий плетений тин. У саду зростають вишні, сливи, яблуні, груші, горіх і ліщина, перенесена з лісу. По периметру висаджені кущі малини, червоної та чорної смородини, агрусу. Соняхи та мальви спираються на пліт біля ганку, а в злегка позеленілому ставку живуть коропи. Велика увага надається городу, збагаченому грядкою лікарських рослин. З декоративних рослин обирають королицю, чорнобривці і дрібноквіткові (багаторічна айстра, нагідки, жоржини, дзвоники, незабудки). Лави виготовляють з дерева або солом'яних матів, встановлюють їх при плоті чи на осонні. Біля хвіртки зростає калина.

У фінському саду "кантрі" - переважають хвойні дерева. Тут немає надто яскравого різнобарв'я, а основними декоративними елементами є замшілі багатовікові камені посеред рівного зеленого газону. Коло них зростають ялівці, сосонки чи туї. Хатина найчастіше наполовину вростає в пагорб і має вкритий дерном чи мохом дах.

Американське "кантрі" орієнтоване на випадкового перехожого: за півметровим декоративним парканом розміщені пластикові скульптури, які дивляться на вулицю. Обов'язковими елементами саду є віз або колесо від нього – символ численних переїздів перших поселенців та максимально барвистий квітник. Газон відкритий погляду перехожого, а от господарям доводиться дивитися на свої володіння "зі спини". Але американська психологія не налаштована на милування власним садом.

Сучасна еkleктика. Більшу частину сучасних садів, неможливо віднести до певного стилю, це завжди суміш кількох напрямів або "варіації на тему". Велике поширення мають англійський та японський сади, хоча останній звичайно копіюється тільки зовні і не має жодного ідейного наповнення. Можливість подорожувати по світу сприяє тіснішому спілкуванню різних культур. Надихнувшись буйством приморської природи, господар майбутнього саду задумує створити його маленьку копію і починає "виготовляти" тераси з завезеної вантажівками землі. Добре, якщо ділянка розташована на схилі пагорба, – в цьому випадку роботи проводити швидше і дешевше. Прихильнику французького саду доведеться заpastись терпінням, адже створення регулярної алеї, парадного партеру чи мережі алей з боскетами – дуже ємкий процес. Для

підтримки форм стрижених дерев і чагарників не обійтися без вмілого садівника. Монастирські сади, реалізовані сьогодні, видаються надто строгими – в них немає місця для дітей чи святкувань дорослих. У сучасних садах поширений поділ пейзажу на різні функціональні та стильові зони

Історико-стильовий генезис об'єктів ландшафтної архітектури свідчить про величезну культурну спадщину, яку залишили після себе народи світу. Це цивілізаційне явище проявилось в різних частинах світу по-різному. У зв'язку з цим в ньому виділяють три основні осередки народження і розвитку ландшафтного мистецтва: західний (Європа), центральний (Близький Схід, Середня Азія) і східний (Індія, Китай, Корея, Японія). Вдумливе вивчення, заглиблення в філософію цих творінь є передумовою доброї фахової підготовки ландшафтних архітекторів.

У короткому огляді важко охопити всі напрями сучасного розвитку ландшафтної архітектури. Нелегко також дати їм ґрунтовну та об'єктивну оцінку. Лише через десятиліття можна буде судити про наш час з тим ступенем достовірності, з яким ми судимо зараз про явища XVII-XIX ст. та інших заглиблених в давнину віків. Ми оцінюємо досягнення культури минулого, усвідомлюємо їх важливість для сучасних та майбутніх поколінь. Це будить до життя ще одну важливу область діяльності ландшафтного архітектора: реконструкцію та реставрацію садово-паркових ансамблів минулого. Ландшафтні пам'ятки потребують постійного догляду, без нього сади дичавіють і щезають. Але навіть при достатньому догляді рослинність змінюється, старіє і помирає. Виникає необхідність відновлення садів, їх реставрації. Найбільш визначні пам'ятки, такі, як сади Боболі і Версаль, Тадж-Махал і парк Стоу постійно підтримуються і відновлюються. В колишньому СРСР і, насамперед, в Україні, довгі роки нехтування присадибними та палацовими садами призвело до занепаду і зникнення багатьох з них. Великої шкоди було завдано їм під час II Світової війни. Лише зараз приходить розуміння необхідності їх відновлення і реставрації: відроджуються до життя парки Софіївки і Тростянця, Качанівки і Олександрії, багатьох пам'яток Криму і Західної України.

Зараз ландшафтна архітектура у світі виходить на новий етап свого розвитку. Вона завоювала визнання як важлива самостійна професія і її чекає велика робота із створення і вдосконалення просторового середовища для комфортного життя людини в найширшому розумінні цієї проблеми.

У підручнику використано велику кількість вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, які наведені у списку літератури. В ньому знаходяться джерела використаного ілюстративного матеріалу, предметний показник та індексів прізвищ, садово-паркових об'єктів та термінів.

Автор висловлює вдячність усім, хто долучився до створення підручника, передусім працівникам кафедри ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та урбоекології Національного лісотехнічного університету України. Особлива вдячність інженеру Шуплату Т.І., ст. викладачу Пилату О.С., ст. викладачу, канд. с.-г. наук Кучерявому В.С. за підбір літературних джерел та ілюстративного матеріалу.

В.П. Кучерявий
доктор с.-г. наук, професор,
член Міжнародної федерації
ландшафтних архітекторів (IFLA).